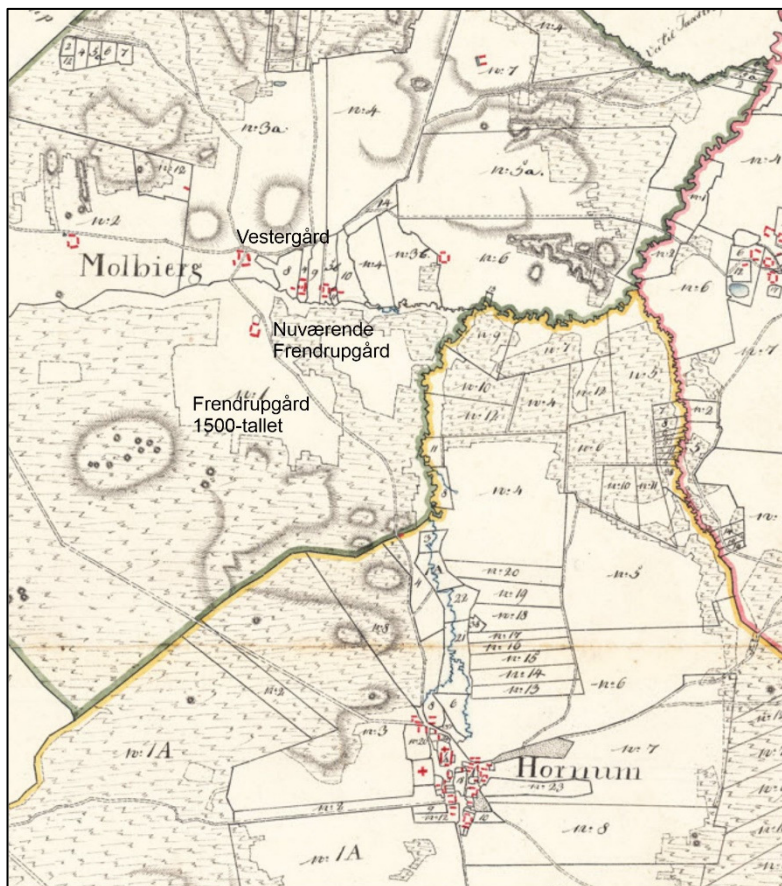

Frendrupgård, en forsvundet middelaldergård

Skrevet af Ole Færch med input fra Søren Thrysoe og Niels Nørgaard Nielsen

Udsnit af formindsket kort gældende fra 1816 til 1866, Hornum Sogn, Moldbjerg ejerlav, Frendrupgård matr.nr 1 og Vestergård med matr.nr. 3a.

I 1974 bemærkede amatørarkæologen Søren Thrysoe i Øster Hornum teglbrokker på Nihøjsgårds mark et par hundrede meter nordøst for Frendrup Nihøje. Han kontaktede Aalborg Historiske Museum, der i efteråret 1975 og sommeren 1976 foretog udgravninger af en bageovn på stedet. Udgravningerne og studier på Rigsarkivet fortæller, at der på stedet i 1500-tallet lå enestegården Frendrupgård. Dens placering ses på kortet til venstre.

Her lå den lidt i læ af bakkerne. Mod sydvest var der nem adgang til den gamle vej fra Nibe til Øster Hornum. Mod nord og øst løb Vesterå, nu kaldet Hasserris Å. Der var kun 4 kilometer op til herredstinget øst for Øster Hornum.

Ovnen set fra syd, Nordjyske Museers foto

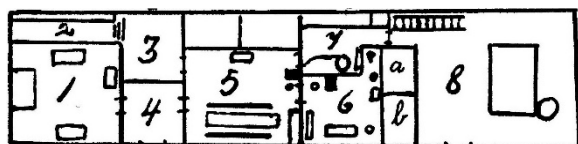
Museets udgravning i 1975

I efteråret 1975 foretog museumsinspektør Jan Kock en udgravning på en mark ved Nihøjsgård, matr. 1g, Moldbjerg ejerlav, Øster Hornum, tilhørende Niels A. Nielsen og fandt resterne af en bageovn.

Stenene i ovnen var røde munkesten i format 27 x 12 x 8,7 cm. Bageovnen var sikkert ikke meget anderledes, end det var kendt på gårdene til omkring år 1900. Et eksempel på, hvordan en ovn var indrettet og bagingen foregik, ses i en indberetning til Nationalmuseet af Th. Johansen: "Baging i Tvedehøjgård ved Aarestrup cirka 1845". Ovnene var sikkert i bryggerset, som det ses i nedenstående tegning fra Tvedehøjgård.

Frendrupgård kan have mindet om denne, måske som en herredsfogedgård med en stue mere, og var sikkert bindingsværk med ler-

klinede tavler og stråtag. Det samme var sikkert udhusene.

Th. Johansens tegning af indretningen i Tvedehøjgård: Nr. 5: Stuen, hvor æltningen af dejen foregik. Langbordet for neden og bælgerovnen til højre ind mod sovekammer-væggen (nr. 6). Køkkenet nr. 7 og nr. 8

bryggers med bageovnen i midten. Om det kan der læses i Hanens efterårsudgave 2011.

Søren Thryssøes udgravning i 1975

Efter aftale med museet foretog Søren Thryssø i efteråret en udgravning syd for ovnen, som kun afslørede svage spor, der måske kunne opfattes som syldsten.

Søren Thryssøes udgravning, Nordjyske Museers foto

Museets udgravning i 1976

I juni 1976 anlagde museet søgegrøfter syd for bageovnen. De viste spor af et meget nedbrudt anlæg. Der var et område med stærkt forvitrede teglbrokker, måske fra et gulv. Ved afskovning af undergrunden viste der sig enkelte stolpehuller. Der fandtes potteskår, som antydede aktivitet på stedet i jernalderen.

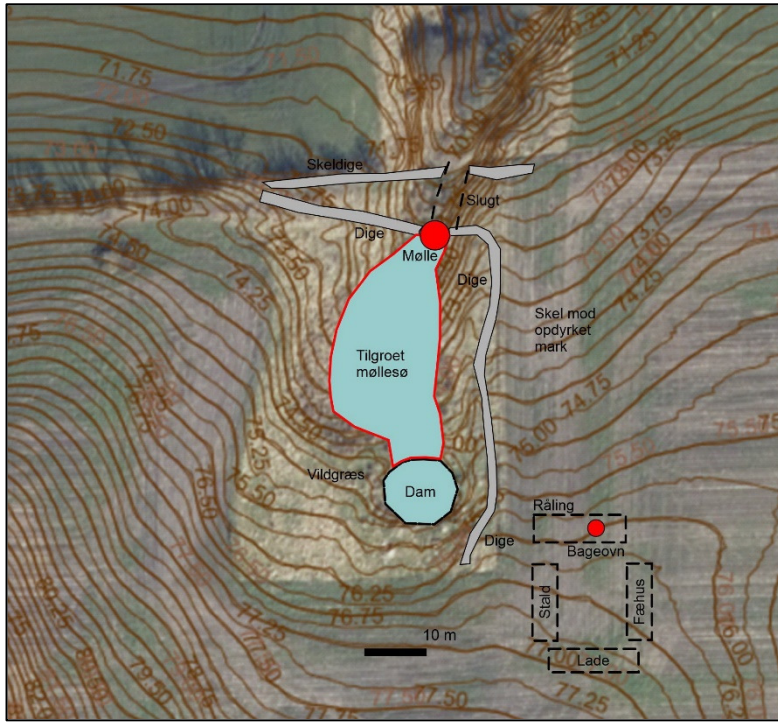

Kværnstenen på Lokalhistorisk Arkiv i Øster Hornum

Møllen

I forbindelse med udgravningen i 1975 fandt gård-ejeren en kværnsten. Diameter ca. 41 cm, ca. 5 cm tyk, vægt ca. 18,5 kg, granit eller granitisk gneis, som findes i Norge og Sverige og som moræne-sten i Danmark. Kun i Sverige var der kværnstens-brud i gneis og granit, måske er den herfra.

I 2013 opmålte Søren Thryssøe et område nordvest for ovnen. Det er meget kuperet, mod nord og øst omkranset af meget nedtrådte diger og indgår ikke i dyrkede marker. Sydligst en lille dam og nord herfor et større sumpområde. Terrænet falder ind mod dammen med vandspejl i ca. kote 74,5, og mod det sumpede område i ca. kote 74. Herefter falder terrænet til kote ca. 70 i nordenden af det sumpede område og herfra videre mod nord i en slugt med stærkt fald. Alt tyder på, at sumpområdet er en tilgroet mølledam med vandspejl omkring kote 74 og med en mølle i nordenden. Vandet til dam og mølledam er presset ud af bakkerne, og der har sikkert været nok til et par timers drift engang imellem. Kværnsten og mølle hører dog sikkert til en tid før ”vor” Frendrupgård i 1500-tallet.

Til venstre se situationsplan jf. Kortviseren.dk og Søren Thryssøes opmåling i 2013.

Møllen i midten, markeret med rødt.

Råling (stuehus), fæhus, stald og lade er antydet nederst til højre. Disse er ikke fundet.

I samarbejde med Søren Thryssø og Niels Nørgaard Nielsen er bageovnens placering genfundet i foråret 2024, GPS-koordinater 56,94972 N, 9,72453 Ø.

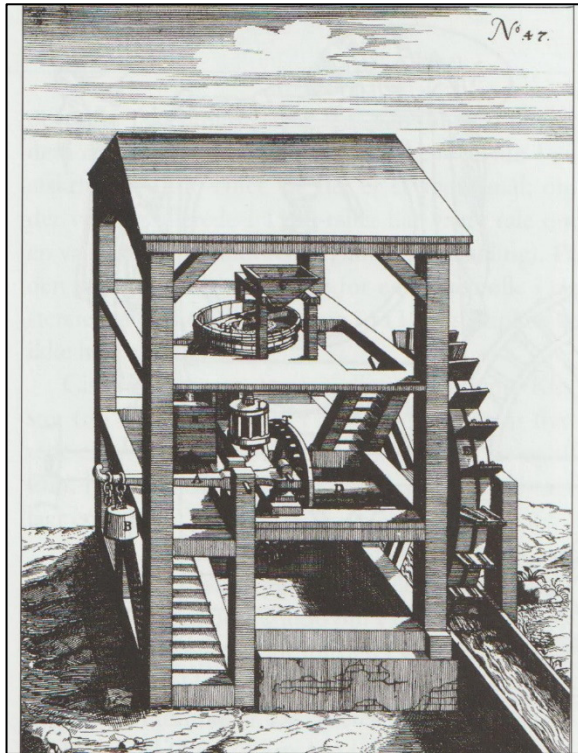

Foto til venstre: Dammen set fra syd. I nordsiden en øst-vestlig dæmning for opstemning af vand til kreaturer. Efter dammen et sumpet område og en slugt mod nord med mange meters fald. Her møllen formodes at have stået. Ved dammen er fundet en skåltegnsssten, som nu står ved Frendrup Nihøje, foto Ole Færch.

Foto til højre: Det sumpede område længere nede i slugten, hvor møllen formodes at have stået, foto Niels Nørgaard Nielsen.

En mølle ved Frendrupgård var i princippet sikkert som den nedenfor viste med underfaldshjul. Møllen kunne fungere ved lille faldhøjde. Huset var i to etager. Nederst førte møllehjulets aksel ind i huset til drevet, som bestod af gravhjul og stokkehjul. Stokkehjulet drev en lodret aksel, som fik kværnen til at dreje rundt. Kværnen stod på overetagen og bestod af to møllesten. Den nederste, liggeren, lå fast, den øverste, løberen, drejede rundt. Via en tragt hældtes afskallet korn ned i kværnen.

Frendrupgård nævnes første gang i 1519, da biskoppen i Viborg tog lovhævd på en mængde gods, bl.a. Frendrupgård. ”En gard i Fremdrop, Jahan i boer, xxx sk gesteri, skowswin, cetera pro ecclesia.” Det vil sige 30 sk. gæsteri, 1 skovsvin, resten til kirken. Det første var afgift af herligheden, resten var afgift af bondeskylden til kirken. Som vi snart skal se, var kirken Øster Hornum Kirke. Det latinske Johannes eller Iohannis fordanskes ofte til Jens og Hans, så

Padlebladsmølle efter Georg A. Böcklern, Theatrum Machinarum Novum, Nürnberg 1661. Jf. Lise Andersen, Træk af dansk møllebyggeris historie, s. 17.

navnet har måske været Johannes, dvs. Johan. Som vi også snart skal se, var det uden tvivl herredsfoged Jens Hansen, der boede på gården.

Næste gang vi hører om Frendrupgård er i 1520, hvor herredsprovst Niels Pedersen i Buderup tog lovhævd på kirkens ejendomme, nemlig Frendrupgård, en gård med en fjerding jord i Frendrup mark, som er Frendrupgårds enemærke, hvor ingen har del og fællig, undtagen bonden, som ejer en tredjedel, samt en gård i Moldbjerg med en fjerding jord. 27. august 1527 gav Frederik 1. præsten Ib Lauridsen i Øster Hornum stadfæstelse på lovhævden. Det er interessant, at der både tages lovhævd på Frendrupgård og en gård i Moldbjerg, som uden tvivl var Vestergård. Endvidere at der tages lovhævd på en fjerding jord til hver gård. I lovhævden 8. sept. 1533 tages der nemlig lovhævd på to fjerding jord til Frendrupgård. Det peger på, at de to gårde har hørt sammen. Herredsprovst Niels Pedersen tog 1520 lovhævden, fordi han repræsenterede bisdommen i Viborg, som havde kirkens gårde i

forsvar i retslig henseende. Dvs. repræsenterede kirkens bønder på tinge, ret til at kræve indfæstning af en ny fæster og afholde skifte efter afdøde.

1532 dømte biskop Stygge Krumpen i Børglum og flere andre gode mænd i en sag mellem Jens Hansen i Moldbjerg og biskop Jørgen Friis i Viborg ang. en gård i Frendrup mark, som tilhørte Øster Hornum Kirke. Her står Jens Hansen i Moldbjerg, men det refererer til ejerlavet, hvortil Frendrupgård hørte. I 1533 bekendte Hans Jensen i Moldbjerg at have en gård i Frendrup i fæste af biskop Jørgen Friis i Viborg. Det er en søn af herredsfoged Jens Hansen. "I Frendrup" dækker her Moldbjerg ejerlav, og Hans Jensens gård er uden tvivl Vestergård i Moldbjerg. 8. september 1533 lod biskop Jørgen Friis ved sin fuldmyndige foged Anders Mogenssen i Kirketerp i Veggerby Sogn tage lovhævd på kirkens og bispedømmets gods i Hornum Herred. Her blev der også taget lovhævd på Frendrupgård, som havde to fjerding jord i Frendrup Mark, og tilhørte Øster Hornum Kirke, sikkert Frendrupgård og Vestergård i Moldbjerg.

Ved Reformationen 1536 konfiskerede Kronen alt gejstligt gods, men kirker og klostre fik lov til at bestå indtil videre. Først omkring 1560-70 begyndte Kronen at afhænde de store enheder som klostrene, senere de mindre enheder som kirkegods, så Reformationen har næppe berørt Frendrupgård.

I Aalborghus lens jordebog 1562 nævnes under lægskøer Jens Hansen og sønnen Hans Jensen i Moldbjerg i "Vesterleg" i Hornum Herred¹. De havde sikkert haft hhv. Frendrupgård og Vestergård i Moldbjerg og som de to største gårde haft ansvar for opkrævning til lægdkøer i Moldbjerg ejerlav. Nu var de formodentlig døde. Efter 1562 nævnes Frendrupgård først igen på original 1-kortet fra 1814 med matr.nr. 1 iht. 1688-matriklen. Dens bygninger var da flyttet nordpå til vejen Nibe-Øster Hornum. Fæsteren var da Søren Jensen. Hvem der har haft gården

i den mellemliggende periode kan følges gennem Aalborghus' lens jordebøger samt matriklerne 1664 og 1688.

Øster Hornum Kirke ejede fortsat dele af Frendrupgård, hvilket ses af matriklen 1664, hvor Christen Helleesen fæstede en gård, 1688-matr. nr. 3, herligheden af hartkorn jf. 1664-matriklen 1-4-4-1 1/7 til Øster Hornum Kirke, bondeskylden 3-6-1-2 5/7 til Kronen (Aalborghus len). Christen Helleesen fæstede også sammen med Laurids Jensen 1688-matr. nr. 9, Frendrup Mark, endelsjord, hartkorn 5-1-3-1 6/7.

Niels Poulsen Kras' segl 21. juni 1562

Anne Bertelsdatter Hørby's våben på gravstenen i Øster Hornum Kirke: En ørn med udslagte vinger

At Jens Hansen og Hans Jensen optræder 1562 må skyldes et ikke sjældent fænomen, nemlig at skriveren har skrevet af efter foregående år jordebog og ikke fuldt ud har fået rettet jordebogen til de næste fæstere. På Vestergård boede nemlig Niels Poulsen Kras, som var gift med den adelige Anne Bertelsdatter Hørby. Han fik 14. november 1560 fæstebrev på Vestergård:

Livbrev for denne Brevviser, Niels Kraufse og hans Hustru, Anne Bertelsdaatther, paa Kronens Gaard Vestergaard i Huornum Herred, som de nu selv bo i, mod at holde Gaarden ved Magt, svare sædvanlig Afgift og være Lensmanden paa Olborghus lydige. Rex m.p. subscr. R7, 164².

Niels Poulsen Kras nævnes 21. juni 1562 i Moldbjerg, og bevidnede da, at svigerfaderen Bertel Andersen Hørby i Vesterris i Bislev Sogn solgte noget arvegods til lensmand Otto Brahe på Aalborghus. Han medbeseglede da sammen med svigerfaderen Bertel Hørby i Vesterris og svogrene Poul Ibsen i Dall, herredsfoged i Fleskum Herred, og Søren Ged i Veggergård, herredsfoged i Aars Herred, et skøde, som svigerfaderen udstedte til Otto Brahe til Knudstrup i Skåne, lensmand på Aalborghus, på en gård i Dyrby i Gassum Sogn, Hald Herred³. Det er et helt dynasti af herredsfogeder m.v., som udgjorde et samfundslag af knaber (selvejerbønder) mellem bønder og adel. På skødet ses hans segl. Kronen havde 1562 4 gårde i Moldbjerg, heraf 2 med ledingsafgift, dvs. gamle selvejergårde. Den ene havde Laurids Pedersen med 3 sk. leding. Gården overgik senere til hans søn Peder Lauridsen. Den anden var Vestergård med Niels Poulsen som fæster: 12 skilling leding, 2 ørte rug, 2 ørte byg, 1 ørte havre, 3 pund smør, 1 får, 2 lam, 2 gæs med korn, 4 høns, 3 ½ kander honning, 1 svin, 18 skilling galtpenge, 3 skilling sildepenge, 22 hestes gæsteri⁴. Her bemærkes den usædvanligt store afgift 12 sk. ledingspenge hidrørende fra de gamle selvejerrettigheder⁵.

Niels Poulsen Kras var 18. juni 1571 herredsskriver i Hornum Herred, men fik først 23. dec. 1579 brev på bestallingen. 8. jan. 1581 klagede han til kongen over, at hans landgilde var blevet forhøjet med 14 hestes gæsteri, 3½ kander honning, 1 får, 2 lam og andre små beder, dvs. høns og gæs. Lensmanden på Aalborghus, Bjørn Andersen Bjørn, fik ordre om at undersøge sagen og nedsætte landgilden, hvis den var blevet ansat for højt.

Før 1600 blev Vestergård delt i to. Det var sikkert ifm. at Niels Poulsen Kras døde. Dette fremgår af Aalborghus lens jordebog 1600-1601. Her ses sønnen Laurids Nielsen Kras i den ene del:

Laurids Nielsen Kras: 1 ørte rug, 1 ørte byg, 1 ørte havre, 1 svin, 4 hestes gæsteri. Den anden del havde Oluf Jensen og Søren Esbensen, 1 ørte rug, 1 pund smør, 1 svin, hestes gæsteri. Ledingsafgiften og andre afgifter var nu forsvundet. Denne gård står Laurids Nielsen Kras med i jordebogen 1606-1607, hvor han også står med den anden gård. Mads Michelsen betalte 1610 stedsmaal af halvdelen af denne gård. I jordebogen 1618-1619 står Mads Michelsen som enefæster og 1631 fik Johan Kras af Svenstrup, sikkert en slægtning, fæste efter Mads Michelsen.

Ved matriklen 1664 står Søren Madsen som fæster af kronens gård, hartkorn 5-1-3-1 6/7, mens Laurids Jensen og Christen Hellesen står som kronens fæstere af Frendrup Mark, hartkorn 5-1-3-1 6/7. Sådan står de også i matriklen 1688 og havde desuden Søren Madsens gård, der nu var en ryttergård, hartkorn 5-0-2 6/7. Ved matriklen 1688 var der 9 gårde i Moldbjerg. Mellem 1688 og 1814 blev gårdenes antal reduceret til 7 jf. original 1-kortet 1814, idet 1688-matr. nr. 8 og 9 forsvandt, ryttergården og Frendrup Mark blev til Frendrupgård, ligesom der skete en omfordeling af hartkornet. På original 1-kortet fra 1814 ses matr.nr. 1 Frendrupgård med Søren Jensen som ejer, hartkorn 7-1-0-3/4, hvilket var uændret ved matriklen 1854. Det er den nuværende Frendrupgård med Rasmus Nielsen som ejer. På original 1-kortet fra 1814 ses endvidere matr. 3a. med Christen Jensen Thryde som ejer, hartkorn 6-4-3-2, men det er en senere påskrift idet han først var ejer fra 1833. Hartkornet var uændret ved matriklen 1854. Det er den nuværende Vestergård, hvorfra der var udskilt en lille lod matr.nr. 3b med hartkorn 0-2-2-2¼. Frendrupgård og Vestergårds historie fra omkring år 1700 kan følges i Peder L. Kvists Moldbjerggårde på Nibe Museum.

Niels Poulsen Kras var mere end en almindelig herredsskriver og bonde, som nævnt adelig gift. Hans gravsten på nordvæggen i koret på Øster Hornum Kirke vidner om en velhavende mand med en høj position i samfundet.

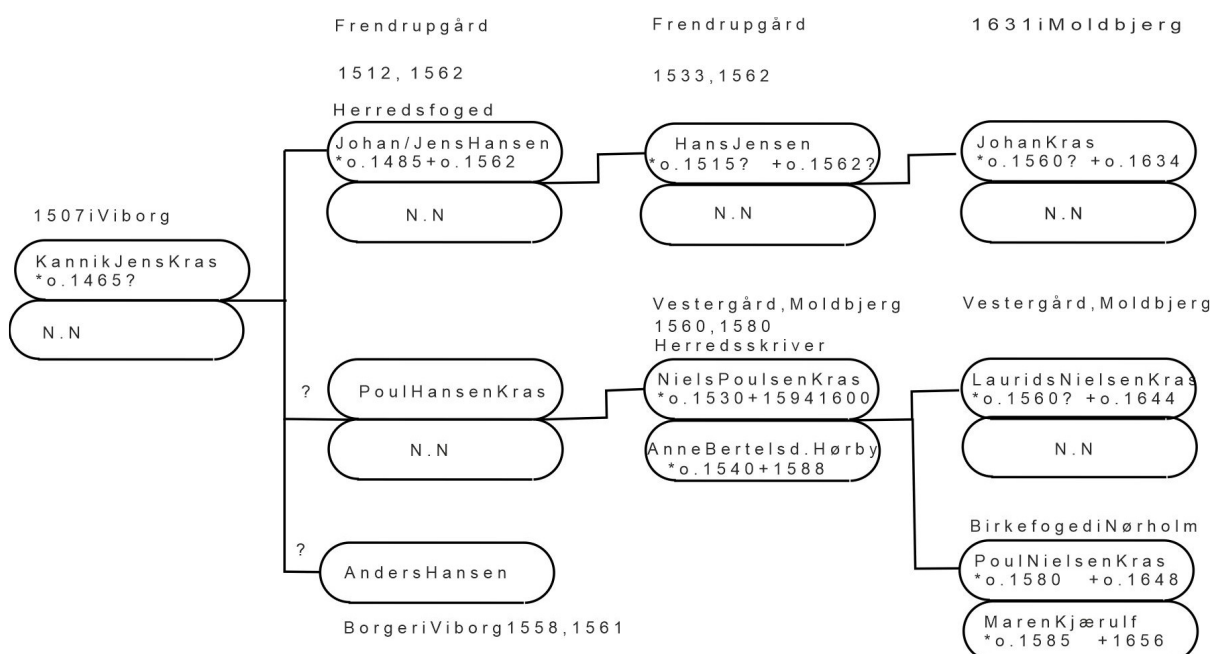
Herredsfoged Jens Hansen. Vi vender nu tilbage til Jens Hansen, der var herredsfoged ca. 1512 til 1529. Hans søn Hans Jensen vidnede 11. dec. 1553 om skel mellem Nyrup og Sønderholm, at det var mere end 24 år siden, Jens Hansen gik af, og at han var herredsfoged i 20 år. Der er en del registreringer om Jens Hansen, bl.a. blev han i 1526 optaget i Guds Legems Lav i Aalborg.

I 1507 nævnes en kannik Jens Kras i Viborg dvs. Johan eller Hans Kras. Han er en del af Viborg Kapitel/Viborg Stift, der havde den Øster Hornum Kirke delvist tilhørende Frendrupgård i forsvar. Jeg kan ikke frigøre mig for den tanke, at Johan (Hans, Jens), der nævnes 1519 i Frendrupgård var søn af Jens Kras – og er identisk med herredsfoged Jens Hansen. Dennes søn Hans Jensen havde sikkert sønnen Johan Kras, der 1631 betalte stedsmaal af en halvgård i Moldbjerg efter Mads Michelsen. Denne havde 1610 fæstet halvdelen af den ene af de to gårde Laurids Nielsen Kras havde. Johan Kras havde tidligere haft en gård i Svenstrup og må have været godt oppe i årene. Fæstet var måske en udløber af de urolige tider, efter at de kejserlige hære i september 1627 faldt ind i Jylland.

Kannikken Jens Kras kunne også have haft en søn Poul, der kunne være far til herredsskriver Niels Poulsen Kras. Det kunne forklare forbindelsen til Vestergård i Moldbjerg. Niels Poulsen Kras havde sønnen Laurids Nielsen Kras i Moldbjerg, herredsfoged i Hornum Herred, og Poul Nielsen Kras, der var birkefoged i Nørholm, hvor Viborg Kapitel ejede alle gårdene. Der er forbindelser mellem Viborg Kapitel, Jens Kras, Øster Hornum Kirke, Frendrup, Kras i Øster Hornum Sogn og Kras i Nørholm.

Jens Kras havde måske også en søn Anders Hansen i Viborg. 8. oktober 1558 gjorde gode mænd markskel mellem Restrup mark og Nørholm mark på begæring af Anders Barby, som var provst og var forlenet med provstiets gårde i Nørholm. Han repræsenteredes af kannik Morten Hvas i Viborg Kapitel og borger Anders Hansen i Viborg. Morten Hvas havde Klitgård Præbende udlagt af Kapitlet.

Anders Barby døde 1559, og den nye provst Antonius Bryske stævnedes 31. august 1561 på rettertinget på Nørholm Kirkes vegne borger Anders Hansen i Viborg for 36 rdl. 2 mk. dansk, 36 byskp. havre og 24 skp. byg. Endvidere på egne vegne Anders Hansen for hans pantebrev på Nørholm By og Kirke og Gudskift Mølle. Endelig for en lovbog som Anders Hansen lånte af Mads Nielsen i Nørholm og 1 rdl. for et hovedklæde Anders Hansen skyldte Nørholmpræsten Hr. Peders hustru ⁶. Pantet må stamme fra Barbys tid. Det tyder på, at Anders Hansen havde en særlig relation til kapitlet. Relationen kunne være til kannik Jens Kras, som nævnes 1507, i Viborg Kapitel. Hvis provsten ville låne penge, kunne et naturligt sted at henvende sig være kollegaen eller hans søn. Formodningen er, at Jens Kras, i formen Johannes Kras eller Hans Kras, kunne være et bud på en far til Anders Hansen.

Teorien om slægtsforbindelserne og gårdbesiddelserne, tegning Ole Færch.

Kilder: Ole Færch, *Diplomatarium Hornumense*, 2. udg. 2019 og *Aalborghus Lens Jordebog 1562*. A. Heise, *Diplomatarium Vibergense*, s. 357. *Aalborghus lens regnskaber 1562-1661 på sa.dk*.

Noter:

- 1: Færch, *Aalborghus lens jordebog 1562*, s. 278.
- 2: *Kancelliets brevbøger 1556-60*, C.F. Bricka, Kbh 1887, s. 464.
- 3: Færch, *Diplomatarium Hornumense*, 2. udg. s. 391.
- 4: Færch, *Aalborghus lens jordebog 1562*, s. 245.
- 5: Carl Klitgaard skriver i *Personalhistorisk Tidsskrift* 1920, at Niels Poulsen var ejer, men han var kun fæster.
- 6: Færch, *Diplomatarium Hornumense*.